Platon'un *Kratylos* Diyaloğu ve *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Adların Anlamı Üzerine[*]

Vefa Taşdelen

"Demek ki azizim Hermogenes,
ad koymak öyle herkesin işi değil, yalnız ad koyucunun işidir;
bu adamın kanun koyucu, yani insanlar arasındaki sanat sahiplerinin en az görüleni olduğu anlaşılıyor."
(Platon, 1989: 21 – 1892: 329).

Giriş

İnsan, bir ad varlığıdır. Ad alma ve ad verme, onun en temel özellikleri arasında yer alır. İnsan, sadece kendisine ad vermez; duyu, sezgi ve düşünceleriyle ulaşabildiği diğer varlıklara da ad verir; canlıları ve cansızları adlandırır. Bu işlemin sonucunda iki varlık alanı oluşur: (1) Dış gerçeklik alanı, (2) dilsel/zihinsel varlık alanı. İnsan, isimlerle nesneleri düzenler, tasnif eder, bilgiye dönüştürür. Bu durum, insanın gerçeklik alanı ile ilişkisini tanzim eder. Taşa taş, toprağa toprak demek, suya su, ateşe ateş demek, insanın bir özelliğidir. Evrende insan bilincine kendini gösteren, insanın bir şekilde kendisiyle ilişki kurduğu her nesnenin bir ismi vardır. İsim verme olayının dil ile, dilin kökeni ile ilgili bir sorun olduğu görülebilir. Adların kökenini sormak, dilin kökeni sormaktır. Ad verme ve ad alma, insanın varlıkla kurduğu en temel ilişki biçimlerinden birisidir.

Dede Korkut tipi, Türk sözlü gelenek ve kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. O, sözün ve sağduyunun sahibi bir bilge kişilik olarak öne çıkar. Pek çok özelliğinin yanında bir de "ad verme" özelliği vardır. Ad verme töresi, çeşitli hikâyelerde geçer. Toplam on iki adet *Dede Korut Hikâyesi*'nden üçünde doğrudan ad verme, diğer bazılarında ise ad alma ve ad verme törenine göndermeler vardır. Bilgeliğin, yaşam deneyiminin, sezgi ve manevi gücün temsilcisi olarak öne çıkan Dede Korkut, bir cesaret, yiğitlik ve kahramanlık yaşantısı sonucu isim almayı hak eden kişiye, gelir isim verir; hatta kendiliğinden gelmez, isim vermesi için toplumun ileri gelenleri tarafından davet edilir.

Dil, temel olarak bir bilme ve adlandırma faaliyeti sonucu ortaya çıkar, gelişir. İnsanın dil, dilin kaynağı ve anlamı üzerine düşünme geleneği çok eskilere gider. Kutsal kitaplarda bile dilin kaynağı ve anlamı üzerine açıklamalar vardır. Sözgelimi, *Yuhanna İncili,*

[*] 22-23 Mayıs 2015 tarihinde Bayburt Üniversitesinin ev sahipliğinde yapılan Uluslararası Dede Korkut Sempozyumu'nda sunuldu ve "On the Meaning of Name in Plato's Cratylus Dialogue and the Epic Tales of Dede Korkut" başlığı ile *Journal of Arts & Humanities* dergisinin 4/12. sayı ve 71-81 sayfa aralığında yayımlandı.

"Başlangıçta söz vardı" diye başlar (Yuhanna: 1); böylece isim nesneyi önceler ve tıpkı Platon'un ideaları öğretisinde olduğu gibi, kelam, yaratıcı bir ilke olarak ortaya çıkar. *Kur'an*'da da, "ol" (*kûn*) emir kipi, aynı şekilde gerçeklik alanını önceleyen yaratıcı bir ilkeye dönüşürken, Âdem'e bütün isimlerinin (*esma*) öğretilmesi de (Bakara: 31), insanın yeryüzüne bağlanma çabasında, bilmenin, dünyayı dile ve bilince aktarmanın insan varoluşu açısından önemine dikkat çeker. Hegel, "Adem, hayvanlar üzerindeki ilk egemenliğini onlara bir isim vererek kurdu" derken (1982: 42), insanın yeryüzüne bağlanma çabasında, adlandırmanın temel yerine işaret eder. Değişmeyen adlarla, değişen nesneler arasındaki ilişki sorunu, daha Herakleitos'la birlikte bir sorun haline gelmeye başlar. Ortaçağın temel konularından biri olan tümeller/ külliler (*universal)* sorunu da, yakından bakıldığında adlar ile adlandırdıkları nesneler arasında nasıl bir ilişki olduğunu sorgular. Ortaçağın ilk dönemlerinde adların nesnelerden önce (*ante rem*), Ortaçağın ortalarında nesnelerin içinde (*in re*), ortaçağın sonlarına doğru ise, empirik yaklaşımın da ağırlık kazanmasıyla nesnelerden sonra (*post rem*) geldiği anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde analitik felsefe ile birlikte, dil ve gerçeklik arasındaki ilişki sorunu, felsefenin en temel konularından biri haline gelmiştir.

Adlar üzerindeki ilk sistematik ve derinlikli çalışma Platon tarafından yapılmıştır. Onun, idealist felsefesinin en iyi ortaya çıktığı; Jowett'in, üsluptaki mükemmellik ve metafizik özgünlük açısından Platon'un en iyi diyaloglarından biri olarak gördüğü *Kratylos* (1882: 253), temel olarak adlar üzerinde bir tartışma başlatır. Diyalogda, başlıca dört temel soru sorulur: (1) Adların işlevi nedir?, (2) bir nesnenin kaç doğru adı vardır?, (3) nesnelerle adları arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?, (4) adları kim vermiştir? Platon bu diyaloğunda, yukarıda sözü edilen dört soruyu, "uzlaşımcı" *(conventionalist)* ve "doğalcı" (*naturalist*) yaklaşımlar çerçevesinde inceler (1882: 324). Makalede, bu dört temel soruya, *Dede Korkut Hikâyeleri'*nde geçen "ad verme" töresi çerçevesinde cevap aranacaktır.

1. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Ad Verme Töresi

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ad almak kolay ve sıradan bir iş değildir. "Kişinin ad alabilmesi için kahramanlık yapmış, çeşitli sınamalardan geçmiş, deneyimler yaşamış, hayatın zorlukları karşısında denenmiş olması gerekir. Ok atmayan, kılıç kullanmayan, av avlamayan, düşman haklamayan, zor durumlar karşısında sınanmayan kişiler, isim alma seviyesine erişemezler. Böyle kişiler ancak aktif hale gelmeyi bekleyen bir gizilgüç, bir potansiyel olarak vardırlar. Ad alma, bir kişinin kendini, gerçekleştirmesini, potansiyelden aktif hale geçmesini, bir kişilik ve şahsiyet olarak ortaya çıkmasını ifade eder. İsim alma töreni erdem ve olgunlaşma yönünde bir aşamadır. İnsan potansiyel halden çıkıp gerçeğe dönüşmedikçe bir şahsiyet haline gelmiş sayılmaz. Sonunda önemli bir olay yaşanır, bir kahramanlık durumu ortaya çıkar, kişi ad almayı hak eder ve Dede Korkut ad vermesi için davet edilir.

Dede Korkut, yaşı, bilgisi, deneyimi, olgun ve bilge kişiliği ile toplumun manevi önderidir. "Ad veren" kişi oluşu, bu durumun ifadesidir. *Hikâyeleri*'in dünyasında herkes ad alamadığı gibi ad da veremez. Ad vermek, yönetim erkini elinde bulunduran kişilerin bile gücünü aşan bir iştir; ancak bilgelikten nasibi olan, yaş ve deneyim sahibi, ilahi esine açık kişiler ad verebilirler. Ad veren kişi, bilen ve gören kişidir. Bu nedenle ad vermek, bir ululuğa, büyüklüğe, bilgeliğe ve manevi bir temsiliyet durumuna işaret eder. Dede Korkut da, *Hikâyeler*'de ad veren kişidir. Boğaç Han'ın, Bamsı Beyrek'in, Basat'ın adlarını, yaptıkları kahramanlık sonucunda ve bu kahramanlık deneyimine uygun düşecek şekilde veren kişi odur (Ergin, 1958: 82, 121).

Yukarıda da sözü edildiği üzere, *Dede Korkut Hikâyeleri*'deki on iki adet hikâyenin üçünde ad verme töreni geçer. Bunlardan ilki *Dirse Han Oğlı Buğaç Han Boyını Beyan İder* başlıklı hikâyedir. Ad alıp verme hikâyesi özet olarak şu şekildedir: Bayındır Han, her yıl

olduğu gibi o yıl da Oğuz beylerini davet eder, erkek çocuğu olanları beyaz, kız çocuğu olanları kırmızı, çocuğu olmayanları da kara otağda ağırlar. "Kimün ki oğlı kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getürün, yir-ise yisün yimez-ise tursun gitsün dimiş idi" (Ergin, 2014: 78). Oğlu ve kızı olmayan Dirse Han, bu olaya çok üzülür, gücenir; kırk yiğidini yanına alır ve şöleni terk eder. Eve gelince durumu eşine anlatır. Bunun üzerine eşi ona bir ziyafet vermesini, bütün Oğuz beylerini davet etmesini, açları doyurmasını, açıkları giydirmesini, yoksulları sevindirmesini, borçluları borcundan kurtarmasını söyler. Eğer böyle yaparsa, dualarının makbul bir kişinin duasıyla yüce Tanrı'nın kendilerine bir evlat vereceğini söyler. Dirse Han, eşinin bu sözü üzerine büyük bir şölen (*toy*) tertip eder: en değerli hayvanlarından keser, dua eder, dilekte bulunur; açları doyurur, yoksulları sevindirir, borçluları borçlarından kurtarır; hacetini söyler, herkesin duasını alır. Bu şölenden sonra Dirse Han'ın eşi hamile kalır ve bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuk on beş yaşına geldiğinde güçlü kuvvetli bir delikanlı olur ve babasının ordusuna katılır.

O zamanlarda çok güçlü bir devesi ve boğası olan Bayındır Han, boğa ile deveyi dövüştürüp oğuz beyleri ile seyredermiş. Yine bir güz mevsiminde böyle bir oyun tertip etmiş. O sırada Dirse Han'ın oğlu arkadaşları ile aşuk oyunu oynarmış. Boğa, çocukların üzerlerine doğru yürümüş. Arkadaşları kaçtığı halde Dirse Han'ın oğlu kaçmamış; boğanın alnına bir yumruk indirerek sersemletmiş. Bu mücadele bir süre devam etmiş; boğa oğlanı, oğlan boğayı itip durmuş. Sonra oğlan zekâsını kullanarak yumruğunu alnından çektiği gibi boğa yere serilivermiş. Bunu gören Oğuz beyleri oğlanın etrafını sarmışlar; "Dedem Korkut gelsün bu oğlana biglik istesün, taht alı virsün" demişler. Bunun üzerine Dede Korkut gelmiş, oğlanı alıp Dirse Han'ın huzuruna varmış ve şöyle seslenmiş: *"Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana/ Taht virgil, erdemlüdür/ Boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana/ Biner olsun hünerlüdür/ Ağayıldan* [küçükbaş hayvanların ahırı] *tümen koyun virgil bu oğlana/ Şişlik olsun, erdemlüdiür/ Kaytabandan* [deve ahırı] *kızıl deve virgil bu oğlana/ Yüklet olsun, hünerlüdür/ Cigni kuşlu* [omuzu kuş desenli] *cübbe, ton virgil bu oğlana/ Geyer olsun, hünerlüdür/ Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senin oğlun, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün*" der (Ergin, 2014: 83). Bu şekilde, gerçekleştirilen isim alma ve isim verme töreni, beylerin huzurunda övgü, istek ve dua ile tamamlanmış olur.

Dede Korkut Hikâyeleri'indeki ad verme törenlerinden ikincisi *Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyını Beyan İder* başlıklı hikâyede geçer (Ergin, 2014: 83). Hikâye özet olarak şu şekildedir: Bayındır Han Oğuz beylerini toplamış ziyafet vermektedir. Pay Püre, beyleri görünce ağlayıp sızlamaya başlar. Salur Kazan bu durumun sebebini sorduğunda "Han Kazan niçe ağlamayayın, niçe buzlamayayın [acı acı inilemek], oğulda ortacum [yeliaht] yok, kartaşta kaderüm yok, Allah Teala meni kargayupdur [lanetlemek], bigler tacum tahtum içün ağlaram, bir gün ola düşem ölem yirümde yurdumda kimse kalmaya didi. Kazan aydur: 'Maksudun bu mudur?' Pay Püre big aydur: 'Beli budur, menüm dahı oğlum olsa, Han Bayındırun karşusın alsa tursa kulluk eylese, men dahı baksam, sevinsem, kıvansam, güvensem didi" (Ergin, 2014: 116).

Bu söz üzerine, Oğuz beyleri, Pay Püre'nin bir oğlu olması için el açıp dua ederler. Duaları kabul olur ve Pay Püre'nin bir oğlu olur. Sağlıklı bir şekilde büyür; beş yaşından on yaşına, on yaşından on beş yaşına girer; cesur ve erdemli bir delikanlı olur. Bu arada Pay Püre, oğlu için at, gürz, yay gibi eşyaları almaları için İstanbul'a tüccarlar gönderir. Tüccarlar geri dönüşte düşman saldırısına uğrar ve çevredeki kişilerden yardım isterler. Kim olduğunu bilmedikleri bir genç, yanındaki kişilerle kendilerini kurtarır. Daha sonra Pay Püre'nin huzuruna geldiklerinde kendilerini kurtaran gencin orada oturduğunu görürler ve Pay Püre'den önce gidip ona saygılarını sunarlar, elini öperler. Pay Püre, bu duruma bozulur ve nedenini sorduğunda, bu yiğidin kendilerini baskından ve yağmalanmaktan kurtardığını

söylerler. Bu haber karşısında Pay Püre çok sevinir; "Benim oğlum kahramanlık mı yaptı, düşman mı hakladı, kan mı döktü, baş mı kesti?" diyerek sevincini belli eder. Hemen Dede Korkut'a, gelip ad vermesi için haber verirler. Oğuz beylerinin de hazır bulunduğu törende, Dede Korkut gelir ve Pay Püre'ye seslenir: "*Ünüm anla sözüm dinle Pay Püre Big/ Allah Te'ala sana bir oğul virmiş, tuta virsün;/ Ağ sancak götürende Müslümanlar arhası olsun/ Karşu yatan kara karlu tağlardan aşar olsa/ Allah Te'ala senün oğluna aşut virsün/ Kanlu kanlu sulardan kiçer olsa kiçüt virsün/ Kalabalık kafiire girende/ Allah Te'ala senün oğluna fursat virsün/ Sen oğlını Bamsam deyü ohşarsın/ Bunun adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun/ Adını ben virdüm yaşını Allah virsün*" (Ergin, 2014: 121).

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki ad verme törenlerinden bir diğeri de *Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü Boyu*'dur. Basat, Aruz Koca'nın oğlu ve Oğuz boyunu, insan yiyen Tepegöz'den kurtaran kişidir. Oba, bir gece ansızın baskına uğrayıp yağmalanınca bölgeden göçmek zorunda kalır. Giderken Aruz Koca'nın oğlu yolda düşer, kaybolur. Bir süre sonra yurtlarına tekrar geri döndüklerinde, çevrede bir çocuğun aslanlarla birlikte gezdiği, tıpkı aslanlar gibi davranışlar sergilediği haberini alırlar. Aruz Koca, o çocuğun göç esnasında düşen kendi çocuğu olabileceğini düşünür. Hemen aslanın yuvasına giderler, çocuğu alıp eve getirirler. Herkes toplanır, sevinir, neşelenir. Çocuğa yedirirler, içirirler, giydirirler; fakat o, bu büyük ilgiye rağmen aslanın yanına kaçıp gider. Tutup geri getirirler, tekrar kaçar. Bu böyle sürüp gider. En sonunda Dede Korkut'un söz ehli, bilge, eğitici ve ikna edici kişiliği devreye girer. Aslanlarla birlikte yaşamaya alışan ve aslan gibi davranışlar sergileyen çocuğu karşısına alır ve onunla konuşur. Şöyle der: "Oğlanum sen insansın, hayvan-ile musahib [yol kardeşi] olmagıl, gel yahşı at bin, yahşı yigitler-ile eş yort [arkadaşlık et]. Ulu kardaşun adı Kıyan Selçük'dür, senün adun Basat olsun, adını men virdüm yaşunı Allah virsün" (Ergün, 2014: 207).

Burada bir kahramanlık yapması beklenmeden çocuğa isim verilmesinin bazı sebepleri olabilir: Bunlardan ilki, Dede Korkut, ilahi esine açık, hikmet ve deneyim sahibi bir kişilik olarak Basat'ın daha sonra yapacağı büyük kahramanlığı, Oğuz kavmini Tepegöz'den kurtarması eylemini sezmiş/ öngörmüş olabilir (Korkmaz, 2000: 265); bir başka neden de, çocuğun aslanlarla arkadaş olması ve vahşi doğaya uyum sağlamasının zaten başlı başına bir kahramanlık olduğunu düşünmüş olmasıdır. Basat, doğaya uyum sağlayıp ayakta kalmakla ve doğanın en güçlü hayvanı olan aslanla birlikte yaşamakla zaten isim almayı hak etmiştir. Nitekim Tepegöz gibi insanüstü güce sahip olan bir devi, yine insanüstü bir şekilde doğaya uyum sağlayan Basat haklar ve Oğuz Boyunu bu büyük beladan kurtarır.

2. Kratylos Diyaloğundaki Dört Sorunun *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki Cevapları

Kratylos diyaloğunda tür adlarının kökeni araştırılır. Sözgelimi ata at, insana insan, bitkiye bitki, çiçeğe çiçek, kuşa kuş adını kim vermiştir, neye göre vermiştir; adlar ne işe yarar; adlarla adlandırdıkları nesneler arasında nasıl bir ilişki vardır; bir nesnenin ya da bir türün kaç doğru ismi olabilir? *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde ise, özel isimler, şahıs isimleri söz konusudur. Bunun dışında tür isimlerinin ne olduğu, nereden geldiği, sözgelimi ağaca ağaç, koyuna koyun, kurda kurt, ata at ismini kim vermiştir, niçin vermiştir, neye dayanarak vermiştir, diye sorulmaz; ama istendiğinde, bir ontoloji, bir epistemoloji, bir hakikat ve varoluş anlayışı çerçevesinde, ad alma ve ad verme töresinden hareketle bu soruların cevabı da verilebilir. *Hikâyeler'*de iki tür isim göze çarpar. Bunlardan ilki bir kahramanlık yaşantısı sonucu ve bu yaşantıya uygun düşecek şekilde "Boğaç", "Bamsı", "Basat" gibi alınan-verilen adlar, diğeri de herhangi bir kahramanlık yaşantısına dayanmayan, bir tören ve ritüel gerektirmeyen Tepegöz, Deli Dumrul, Deli Karçar gibi "yakıştırma adlar/ lakaplar"dır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, tür isimlerinin nereden geldiği, kimin tarafından verildiği, niçin ve ne şekilde verildiği söz konusu edilmez; sadece şahıs isimlerinin nereden geldiği, nasıl ve ne şekilde verildiği söz konusu edilir. *Hikâyeler*'de isim verme olayının çok özel bir tarzı üzerinde, belirli bir kahramanlık yapmış, düşman ve tabiat karşısında sınanmış, erdem ve cesaret konusunda kendini kanıtlamış bireylerin ad alma töresi üzerinde durulur. *Hikâyeler*'de şahıslara verilen isimler, Platon'un *Kratylos* diyaloğunda öne çıkan dört soru bağlamında değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

2.1. Adların işlevi nedir: Sokrates, *Kratylos* diyaloğunun hemen başlarında, güzel şeylerin nasıl olduklarını anlamanın güç olduğunu hatırlatarak, "Bunun gibi adların aslını öğrenmenin de pek küçük olmayan zorlukları vardır" der (Platon, 1989: 10 – 1892: 323). Bu zorluklardan ilki, Ayseven'in (2002: 154-155) sınıflamasından hareket ederek söyleyecek olursak, adların işlevi konusunda ortaya çıkar. Adların işlevi, hem uzlaşımcı, hem de natüralist yaklaşım için nesnelerin "niteliği hakkında bilgi vermek" (*instruct*), "aydınlatmak", "açık kılmak", "tanıtmak'tır (Platon, 1989: 19, 101 – 1892: 374). Kişi, adlar vasıtasıyla, nesnelerin bilgisine ulaşır, nesnelerin özelliklerini ve niteliklerini tanır. Taşı ifade etmek ya da düşünmek isterken, bunu nesnel gerçeklik olarak taşın üzerinden değil, taşın simgelediği ses/kelime üzerinden yapar. Buna göre taş adı, taşa ilişkin bilgileri; onun sertliğini, ağırlığını, katılığını, hacmini de ifade eder. Varlığı dilde yeniden kurmak, insanoğlunun en büyük başarısıdır. Dil ile birlikte, nesneleri kavrar; dünyayı anlaşılır ve üzerinde düşünülebilir bir varlık alanı haline getirir. Dil dünyaya, nesnelere, hayata ilişkin "bilgi"dir (Riley, 2005: 27). Varlık dilde aydınlanır, dilde açığa çıkar, dilde anlam kazanır. Belki bu yüzden, Heidegger, dili "varlığın evi" olarak niteler (Heidegger, 1950**:** 286). Varlık, dile kavuştuğunda kendi evine, kendi yurduna, kendi anlamına da kavuşur; insan bilincinde yer tutmaya, bir anlam ifade etmeye de başlar. Adlar/ kelimeler, yalnızca birer simge değil, aynı zamanda nesnelere ilişkin niteliklerin de ifadesidir. Bu yüzden diyaloglardaki her iki yaklaşım da, adların işlevi üzerinde dururken, onun bilgi verici, ayırt edici özelliğini öne çıkarır. Sokrates'in, "Kelimenin işi nedir? Biz onların ne gibi iyi işler gördüklerini söyleyebiliriz?" sorusuna, Kratylos, "Öğretmeye/bilgilendirmeye *(inform*) yaradıklarını düşünüyorum, azizim Sokrates" diye cevap verir. Ona göre adların tabiatını bilen kişi nesnelerin tabiatını da bilir (Platon, 1989: 115 – 1882: 383).

Nesneler dünyasında, adlar nasıl ki adlandırdıkları cisimler konusunda tanıtıcı bilgiler veriyorlarsa, aynı şekilde *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de kişi adları, adlandırdıkları kişileri tanıtır; onların huyu, mizacı, yaptığı ve yapabileceği işler konusunda bilgi verirler. Bu nedenle nereye giderse gitsin, kişi, başkalarına öncelikle ismi ile görünür, ismi ile kendini tanıtır. Bu nedenle, *Hikâyeler*'de, bir kişinin ismini gizlememesi gerektiği vurgulanır. Salur Kazan, uzun tutsaklık döneminden sonra kendisini kurtarmaya gelenlerden Beyrek'i tanıyamaz ve ona şöyle seslenir: *"Kalkubanı yerinden turan yiğit ne yiğitsin/ Egni bek demür tonın geyen yigit ne yiğitsin/ Adun nedür yiğit digil mana."* Dülek Evren'e de şöyle seslenir: *"Alar tan-ile yirinden turan yiğit ne yiğitsin/ Bidevi atın oynadı gelen yigit ne yiğitsin/ Er erden adın yaşurmak* [gizlemek] *ayıb olur/ Adun nedür yiğit digil mana*" (Ergün, 2014: 241). İnsan ismiyle birlikte bulunur, ismiyle birlikte vardır, ismiyle birlikte başkalarına görünür; ismi kişinin kim olduğu konusunda bilgi verir; ismin bir bilge kişi tarafından konulması da bunu ifade eder. Eğer bilge biri koymazsa, ad ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi yansıtmaması, dolayısıyla hakikat bağının doğru ve uygun şekilde kurulamaması, sözün yalan ve yanlış bir şekilde ortaya çıkması durumu söz konusu olur.

2.2. Adların adlandırdıkları nesnelerle/ varlıklarla ilgisi nedir: Platon, *Yasalar* (*Nomoi*)'da kanun koymak ve konulan kanunlara uygun şekilde yaşamanın insan hayatı

açısından öneminden söz eder. Ona göre bu durum, erdem duygusunun açığa çıktığı bir alan olarak insanı vahşi hayvanlardan ayıran bir özellik taşır (Platon, 2012: 177, 370). *Kratylos* diyaloğunda da kanun koymak ile ad koymak arasında bir koşutluk oluşturulur: ad koymak, konun koymak gibidir; hatta ad koyucu ile kanun koyucu aynı işi yapan kişilerdir.

Ad koyucu, adları koyarken, erdemi ve bilgeliği temsil eden bir kişi olarak, adın nesneleri karşılayabilecek türden olmasına özen gösterir. "Gel de adları koyarken kanun koyucunun neyi göz önünde tuttuğunu bir araştır" diyen Sokrates, bununla adlarla adlandırdıkları gerçeklik arasındaki ilişkinin doğasına işaret eder (Platon, 1998: 21 – 1882: 329). Uzlaşımcı yaklaşımı savunan Hermogenes, adların, bir takım kimselerin aralarında anlaşıp dillerindeki seslerden bir parçasını bir nesneye ad olarak vermeleri sonucunda meydana geldiğini söyler ve şöyle der: "Konu üzerinde Kratilos ve diğerleriyle sık sık oturup konuştum; adların doğruluğu konusunda uyuşma (*convention*) ve anlaşmadan (*agreement*) başka bir ilke olduğu kanaatinde değilim; verdiğiniz her isim doğru bir isimdir; eğer onu değiştirip yeni bir isim verirseniz, o da eskisi kadar doğrudur (Plato, 1882: 324). Bir nesneye ne ad verilmişse o onun adı olmuştur artık. Taşın taş olması için doğal bir neden yoktur; onun öyle olmasında insanlar kendi aralarında uzlaşmış, anlaşmışlardır. Doğalcı yaklaşımda ise, adlarla adlandırdıkları nesneler arasında özsel bir ilişki vardır; adlar nesnelerin doğasını ve niteliklerini kavradığı için, taşın taş, suyun su sözcüğü ile adlandırılması gerekir; ad ve nesne arasında yapay ve uzlaşımcı bir ilişki yoktur. Taşın taş olarak adlandırılması doğal, doğru ve gerekli bir şeydir; bunun böyle olması "hakikat"tir. Buna göre ad koyucu, nesnelerin doğasındaki hakikati "gören", "bilen" ve "tanıyan" kişidir (Platon, 1998: 117).

Platon, "Olan nesneleri olduğu gibi söyleyen söz doğru, olmadıkları gibi söyleyen söz yanlış"tır der (Platon, 1989: 12 – 1882: 325). Var olan bir şeyin var olduğu söylendiği zaman, doğru söylenmiş, hakikati ifade etmiş olur. Olmayan bir şeyin var olduğu söylendiğinde ise gerçeğe, hakikate aykırı davranılmış olur. Bu nedenle, isimlerin bilge kişiler tarafından verilmesinin anlamı, bu gerçeklik ve hakikat bağının korunması ve kurulması konusunda ortaya çıkar. Ad verecek kişi, olayın, nesnenin içindeki, tabiatındaki adı görüp onu oradan soyutlayıp çıkarabilen kişidir. Olmayan bir niteliğin o şahsa yüklenmesi, sözgelimi ürkek bir kişiye "Kahraman" isminin verilmesi gerçeklik ve hakikat bağına zarar verecek, ortaya doğru olmayan bir adlandırma çıkacaktır. Şu halde isimler de doğru ve gerçeklik bağı çerçevesinde var olan bir şeyin var olduğunu söylemeli, var olmayan bir şeyin var olduğunu söylememelidir. Yakından bakıldığında adlar, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde var olan bir şeyin var, var olmayan bir şeyin var olmadığını söylerler; bu açıdan bir hakikat ve gerçeklik boyutu vardır. Dede Korkut, isim verirken, ad ve gerçeklik dengesini, yani hakikat ölçütünü dikkate alır. Yaşantı, ismi önceler, isim gerçeklik boyutu dikkate alınmadan verilmez. İlk önce yaşantı, deneyim ortaya çıkar, ikinci adımda ise sıra bu deneyime uygun bir isim bulmaya gelir. Ve isim gerçekliğe, bir yaşantıya dayandığı için, var olan bir şeyin var olduğu, yani bir hakikatin ifade edilmesi üzerine kurulur, var olmayan bir şeyin var olduğu yanlışı üzerine kurulmaz. "Bamsı" ismini verirken, "Boğaç" ismini verirken, "Basat" ismi verilirken adların gerçeklik dünyası ile uygunluğu dikkate alınır. Hem "boğmak" fiiline, hem de yenilen "boğa"ya yaptığı gönderme ile Boğaç ismi; önder, başkan hâkim, egemen anlamına gelen Basat ismi; yüksek ruhlu, ulu, baksı, kam gibi anlamlara gelen Bamsı ismi bu şekildedir. Bu isimler, yiğitlik, mertlik, cesaret, bilgelik gibi yüksek değerlere, adlandırdıkları tiplerle uyum içindedir (Günay, 2000: 191- Eliuz, 2000: 139).

Ad ve gerçeklik bağı söz konusu olduğunda yakıştırma isimlerin/ lakapların da söz konusu ad ve gerçeklik bağına sadık kaldıkları, dolayısıyla hakikati yansıttıkları görülebilir: Deli Karçar ve Deli Dumrul, yaptıkları işlerle kendi lakaplarına uygun davranışlarda bulunurlar. Deli Karçar, adına uygun, deli bir kişidir. Kız kardeşinin başlık parası için bin kulaksız köpek ve bin de pire ister; Dede Korkut'a kılıç çeker, başını gövdesinden ayırmak ister. Öte yandan en ilginç hikâyelerden biri olan *Deli Dumrul*'da da aynı durum söz

konusudur. Deli Dumrul, kuru bir derenin üzerine köprü kurup geçenden beş, geçmeyenden on akçe alan bir kişidir. Azrail'le savaşmaya kalkışır; dolayısıyla o da ismiyle müsemma birisidir. Yalançı Oğlı Yartaçuk da Bamsı Beyrek'in ölüm haberini yayarak nişanlısıyla evlenmek ister (Ergün, 2015: 134). *Hikâyeler*'de ismi geçen diğer şahıslara baktığımızda onların da isimleriyle müsemma olduklarını görürüz. Böylece isim ve gerçeklik arasındaki ilişkide "hakikat" bağının sürekli göz önünde tutulduğu; kişilere, nesnelere, hadiselere kendi doğalarına uygun isimlerin verildiği görülebilir. Bu da *Hikâyeler*'in sağduyu ve hakikat anlayışını yansıtan bir tutumudur. O da, tıpkı kökeni Aristoteles'te bulan, hakikati söz ve gerçeklik arasındaki örtüşme, "düşüncenin gerçekle uyuşması" olarak tanımlayan "uygunluk" (*correspondence*) kuramı gibidir (Randall – Buchler, 1982: 99). Bu yaklaşım bir şekilde çağımızın dil felsefelerinden bazılarında, söz gelimi Wittgenstein'ın dil ile gerçeklik arasında bir "mütekabiliyet/karşılıklılık" ve "temsiliyet" bağı oluşturduğu "resim kuramı"nda da yinelenir (Wittgenstein, 1963: 15).

2.3. Bir nesnenin kaç doğru adı vardır: *Kratylos* diyaloğunda, bir nesnenin kaç doğru ismi olduğu ya da olabileceği konusu, uzlaşımcı ve doğalcı bakış açıları çerçevesinde tartışılır. Hermogenes, uzlaşımcı yaklaşım çerçevesinde bir nesnenin birden çok isminin olabileceğini söyler. İnsanlar ona farklı kültürlerde, farkı mekânlarda farklı isimler verebilirler ve her kültürün kendi verdiği isim doğrudur. Bir kişi bir nesneye ne ad veriyorsa o isim onun için doğru, onu söylemesi de doğrudur (Plato, 1882: 325 – 1989: 13). Kratylos ise daha önceki görüşleriyle pek de uyuşmayan bir tarzda, bütün isimlerin doğru olduğunu, yanlış ismin bulunmadığını söyleyerek bir bakıma Hermogenes'in uzlaşımcı anlayışına yaklaşır (Plato, 1882: 375 - 1989: 102).

Dede Korkut Hikâyeleri'ne baktığımızda ise isimlerin gerçeklik alanı ile uyum ve uygunluk içinde olduğunu görürüz. İsim alma, ancak hak edilen bir değerdir, başkaları tarafından bağışlanmaz. Burada asıl olan söz ve gerçeklik bağının korunmasıdır. Sözgelimi kahramanlık yapan bir kişiye korkaklığı çağrıştıracak şekilde bir isim verilemez; aksi halde bu gerçekliğe aykırı olur, hakikati ve sağduyuyu yok eder. Platon, ancak iyi şeylerin idealarının olabileceğini söyler bir diyaloğunda; ad almada da ancak iyi yaşantıların adları olabilir. Kişi bu adla onurla yaşar, başkalarına örnek olur; ismin ifade ettiği anlam, tek bir kerelik bir eylem olarak ortaya çıkmaz; bir karakter, yerleşik bir tutum, sürekli bir yaşama biçimi olarak ortaya çıkar. Ad almanın aynı zamanda model olmak gibi bir anlamı da vardır; ad alma, bir erdemlilik durumu olarak, basiret, adalet, cesaret ve ölçülülük duygusunun da tescillenmesidir. Dolayısıyla "Bir nesnenin kaç doğru ismi vardır?" sorusu, Dede Korkut *Hikâyeleri*'ne uyarlandığında, bir kahramanlığın, bir yiğitliğin kaç doğru ismi olabilir, diye sormaktır. Burada göz önünde tutulması gereken husus, isim ve gerçeklik arasındaki hakikat bağının korunmasıdır. Bu bağın korunması koşulu ile birden çok isim verilebilir; hakikat bir, hakikati ifade eden adlar ise birden çoktur. Bu yaklaşım içinde, "Neden bir değil de birden çok dil vardır?" sorusunun cevabı da bulunabilir.

2.4. Adları kim verir: Dördüncü soru ise adların kimin tarafından verildiği ile ilgilidir. Bu konuda da farklı cevaplar ortaya çıkar. Hermogenes'in uzlaşımcı yaklaşımı, kolaylıkla anlaşılacağı gibi, isimleri insanların verdiğini söyler. Taşa taş demek, insanların kendi aralarındaki uzlaşı ve kabulleriyle ilgilidir. Hermeogenes şöyle der: "Adları ad koymayı kendilerine iş edinenlerin adet ve alışkanlıkları koyar." Kratylos ise isimlerin insanüstü bir güç ya da nesnelerin doğasını iyi tanıyan bilge kişiler tarafından verildiğini söyler. Ad vermek bir sanattır ve bunu "kanun koyucular" yapar; Sokrates, ad vericileri, "kanun koyucu" (*nomothetēs*) olarak niteler. Ad vermek, toplumun kanunlarını koymak, nesnelerin doğasını tanımak gibi daha derin bir iştir. Bu nedenle basit bir edim değildir. Sokrates Hermogenes'e

şöyle der: "Demek ki azizim Hermogenes, ad koymak öyle herkesin işi değil, yalnız ad koyucunun işidir; bu adamın kanun koyucu, yani insanlar arasındaki sanat sahiplerinin en az görüleni olduğu anlaşılıyor… Kratylos her bir nesnenin yaratılıştan kendine uygun adı olduğunu, rast gele herkesin ad verme ustası olamayacağını, bunu yalnız her bir nesneye yaratılıştan verilmiş olan adı göz önünde tutan, bu adın şeklini harflere ve hecelere vermesini bilen kişinin yapabileceğini söylemekle doğru söylemiş oluyor" (Platon, 1989: 21, 24 – 1892: 329-332).

Buna göre, ad koyucu, eşyanın, nesnelerin hakikatini bilen, gören ve tanıyan kişidir. Ad vermek, bilgelik işidir. Bilge olmayan, eşyanın, nesnelerin, insanların içindeki özü göremeyen kişi, doğru ismi de koyamaz. Buna göre, ad ve gerçeklik arasındaki uyumu sağlayabilmek, hakikat bağını kurabilmek bir bilgelik işi olarak ortaya çıkar. Ad vermenin bilgelik boyutuna ilişkin diyaloğun bir başka yerinde şu ifadeler geçer: "Doğru olarak konulmuş adları büyük bir ihtimalle her zaman için var olan ve yaratılmış olan nesnelerde bulacağımızı sanıyorum. Adların en büyük dikkat ve itina ile konulduğu alan burası olmalı; belki de bunlardan bir kısmı insanların değil, tanrısal bir gücün işidir" (Platon, 1998: 37 – 1882: 339). Sokrates diyaloğun bir başka yerinde de tanrısal güç tarafından verilen isimlerin, nesnelerin doğasına uygun, dolayısıyla her zaman doğru olacağından söz eder (Platon, 1998: 27 – 1882: 333).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ise ismi siyasi-toplumsal otorite, sözgelimi gücü elinde bulunduran beyler vermez; onlar, isim vermesi için Dede Korkut'u çağırırlar. Bunun nedeni, Dede Korkut'un bilgeliği, tanrısal esine duyarlılığı, adalete ve sağduyuya bağlılığı, adlar ile nesneler arasındaki bağı doğru bir şekilde kurabilmesi, hakikati görebilmesidir. Dede Korkut'un, *Hikâyeler*'de ortaya çıkan ermiş ve ilahi esine açık kişiliği, bilgeliği yanında ona manevi bir kimlik de kazandırır. Bu noktada, en azından isimlerin bir kısmı, tıpkı Kratylos'un iddiasında olduğu gibi manevi bir güç tarafından verilir. Buradan hareketle, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde isimleri, gerçeklik ve hakikat bağını kurabilen, kişilerin içlerindeki, eylemlerindeki doğru ismi görebilen, varoluşu bir üst bakışla temaşa edebilen, sağduyusu aktif, yaşam deneyimi zengin, kalp gözü açık kişiler verebilir. Bu da ismin, hem felsefi (ontolojik ve epistemolojik), hem etik ve varoluşsal boyutu olan bir edim olduğunu gösterir. Bu nedenle ad almak, varlıkla bütünlenmek, varlıkla varlıklanmak anlamına gelir. Ad alarak potansiyel olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşmek, daha çok bu varoluşsal gerçekleşmeyi ifade eder (Taşdelen, 2015: 226).

Sonuç

İnsan dünyası adların dünyasıdır. İnsan insana ad verir, insan eşyaya ve nesneye ad verir, bitki ve hayvana ad verir. İnsan sadece ad vermez, adların ve ad vermenin anlamı üzerine de düşünür. Adları sorgulamak, dilin kaynağını sorgulamaktır, adlar ile adlandırdıkları nesneler arasındaki ilişkiyi sorgulamaktır, adları kimin, niçin ve neye dayanarak verdiğini sorgulamaktır, hakikat değerini sorgulamaktır. Bu yönde yapılan ilk felsefi çalışma, Platon'un *Kratylos* diyaloğudur. Platon bu diyaloğunda isim vermenin anlamını, adların işlevini, adlar ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi, adların kimin tarafından verildiğini sorgulamış, bu özelliği ile daha sonraki çalışmalara kaynaklık etmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de bir ad verme töresi söz konusudur. Buna göre, bir kişiye ad vermek için o kişinin bir kahramanlık yapmış, bir zorluk ve zorbalık karşısında sınanmış, bir güçlüğün üstesinden gelmiş olması gerekir. Düşman ve vahşi doğa karşısında bir başarı ortaya koyan kişi, ad almayı hak eder. Göç ve savaş kültürünün yaygın olduğu yerlerde cesaret ve kahramanlık gösteremeyen kişi yaşama şansı bulamaz, hayata tutunamaz. Onun için bir gencin sadece düşman karşısında değil, doğa karşısında da sınanması gerekir. Bu anlamda kahramanlık, varoluş koşullarına uyumluluk anlamında bir yeterliliği de ifade eder. Bu töre içinde ad alma arzusu, kahramanlık ruhunu ateşlemiş, gençliğin ateşini kendi içinde

hisseden her bir kişi, bir fetihte bulunmaya, yaşanan bir zorluğun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Ad alma, bu gelenek içinde önemli bir varoluşsal deneyimdir; cesaretle yeryüzüne bağlanmak, bu konuda bir isteklilik ortaya koymaktır. İyi bir ad almak, kişinin kendisine iyi bir eğitim, iyi bir ahlak ve olgun bir kişilik oluşturması anlamına gelir. Bu yönüyle, ad alma töresi, erdemi, cesareti, kahramanlığı, direnci, yaşama gücünü teşvik eden ve çoğaltan nitelikte ortaya çıkmıştır; Dede Korkut'un "Adı benden ömrü Allah'tan olsun" dileğinin böyle manevi bir derinliği de vardır. Bu töre, her zaman topluma kendini tazeleyen bir dinamizm kazandırmış, bu şekilde kahramanlık, yiğitlik, fedakârlık gibi erdemler yaygınlaşmıştır. Ad alma töresi, gençlerin kendilerini deneyeceği, sınayacağı, geliştireceği her bir bireyde dur durak bilmeyen bir kendini gerçekleştirme arzusuna dönüşmüştür.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de isimlerin varlık (*ontolojik*) ve bilgi (*epistemolojik*) boyutu vardır. Varlık boyutunda, sonlu ve sınırlı bir varlığın, bu evrendeki kendi yerini ve yurdunu, kendi anlamını ve mevcudiyetini kazanması, ortaya koyması, bu şekilde "varlığa gelmesi" söz konusudur. Verilen isimle birlikte Tanrı'dan dilenen ömür, dünyanın, dolayısıyla söz konusu bu varlığın "gelimlü-gidimlü" oluşu, bir yandan metafizik bir kapıyı sürekli açık tutarken, bir yandan da dünyasal varoluşun bel bağlanamayacak denli sallantılı ve iğreti yapısına göndermede bulunur. Ad almanın, kendini gerçekleştirme, potansiyelden aktif hale geçme, "varlığa gelme" gibi varoluşsal bir anlamı vardır. Bu töre içinde insan bir isimle birlikte dünyaya gelmez ya da doğar doğmaz bir isim almaz; isim almak için kendi varlığı içinde aktif hale gelmeyi bekler; kendi özgürlüğü ve varoluş gücü içinde varoluş sahnesine çıkmayı bekler. Bu aynı zamanda çağdaş felsefenin, sözgelimi varoluşçuluğun, varoluşun özden önceliği anlayışıyla da bağdaşır. İsim, eğer bir öz olarak görülürse, kişinin ona ulaşabilmesi için, kendi içindeki insan olma potansiyelini aktif hale getirmesi, mümkünden gerçeğe dönüştürmesi gerekir. Hakikat ve doğruluk sorunu bağlamında ise bu ontolo0jik boyut yanında bir epistemolojik boyut söz konusudur. Söz, hakikat olabilmek için, bir gerçekliğe bağlı olmalı, bir gerçekliği yansıtmalı ve göstermelidir. Ad ve gerçeklik arasındaki ilişki, doğru bir ilişki olmalıdır. Onun doğruluğu da gerçekliğe uygunluğu ile söz konusu olabilir. Öte yandan, kişi ad alınca bir statü kazanır; bir kişilik olarak ortaya çıkar. Bu sosyal gerçekleşimin birkaç anlamı olabilir; bunlardan ilki, adı olan bir kişi olarak toplumda yer almak, ikincisi ise statü sahibi bir kişi olarak toplumda yer almaktır; zira Dede Korkut bu kişilerr için beylik ister, mal mülk ister, böylece kendisini bağımsız, farklı bir şahsiyet olarak kurabilmelerine imkân sağlar.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde, Platon'un *Kratylos* diyaloğunda sorduğu dört soruya cevap vardır: (1) Adların işlevi bilgi vermektir, (2) adlar ile adlandırdıkları varlıklar arasında bir uygunluk vardır, (4) adlar, kişilerin yaptığı kahramanlığa uygun ve bu kahramanlığı yansıtacak şekilde bilgeliğin temsilcisi, söz ehli, yaşam deneyimine sahip, gönlü ilahi esine açık olan Dede Korkut tarafından verilir. Bu özelliği ile Dede Korkut'ta isim verme töresi, hem Hermogenes'in uzlaşımcı, hem de Kratylos'un natüralist tutumundan esinler taşır. Bu durum bir yandan Türkçenin, bir düşünme dili olarak sağduyulu yapısına, bir yandan da Türk bilgelik geleneğinin, aynı şekilde bir "sağduyu" temeline dayalı olduğuna işaret eder. Bu sağduyu, aşkın olanla içkin olanı, metafizik olanla reel olanı aynı anda ve aynı ölçüde içerir. Bu da Türkçenin ve bu dilin ait olduğu zihin yapısının, kuramsal düşünmeye, sorunları felsefi bir zeminde ele almaya son derece uygun bir yapıda olduğunu gösterir.

Tabii burada şöyle bir soru sorulabilir: *Kratylos* diyaloğu ile *Dede Korkut Hikâyeleri* arasında ad verme ve ad alma konusunda bir benzerliğin olması neyi ifade eder, bu benzerlik neyi gösterir, bundan nasıl bir sonuç çıkarabiliriz? Bu konuda bir önceki paragrafta söylenenlere şunları ekleyebiliriz: Kuşkusuz bir milletin filozoflarının olmaması, o milletin bir felsefesinin, bir düşünme sitilinin olmadığı, düşünme tarzlarının uzağında bulunduğu anlamına gelmez. Felsefi konu ve kavramların, zihnin, dünya görüşünün bir temsilcisi olan

edebiyatta, sanatta, sosyal yaşamda, sözlü gelenek unsurlarında bir karşılığı vardır; önemli olan bu karşılığı bulabilmek ve keşfedebilmektir. Bu da "çevrilebilirlik", "birbirinin diline dönüştürülebilirlik" kavramı açısından önem taşır. Felsefenin dili edebiyatın ve sözlü geleneğin, edebiyatın ve sözlü geleneğin dili de felsefenin diline çevrilebilir. Önemli olan birbirinin diline "çevrilebilirlik", "birbirinin diline dönüştürüleblirlik" kavramı çerçevesinde bu karşılığı keşfedebilmektir. Bir toplumun mitolojisinin, sözlü geleneğinin, o toplumun felsefesinin ortaya çıkmasında ve uygun şekilde gelişmesinde önemli katkıları vardır. İlk önce sözlü geleneğin ve edebiyatın ortaya çıkması gerekir; felsefe bundan sonra gelir.